

Z POMOCĄ Kobietom Upadłym.
Praca Społeczna
Zgromadzenia Sióstr Pasterek
od Opatrzności Bożej w Lublinie
w XX wieku

Joanna Szady

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Streszczenie. Istotnym elementem budowy systemu opieki społecznej w XX-leciu międzywojennym było przeciwdziałanie wrogim zjawiskom mającym destrukcyjny wpływ na społeczeństwo polskie. Walkę z nierządem, chorobami wenerycznymi i handlem kobietami podejmowano z troską o dobro kraju i pielęgnowanie wartości moralnych w młodym pokoleniu. Działania te prowadzono w obszarze prawnym, profilaktycznym i resocjalizacyjnym zarówno przez sektor państwowy, jak i pozapaństwowy – społeczny i kościelny. Znaczące zasługi w dziedzinie pomocy kobietom ze środowisk zagrożonych moralnie wniosło Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej założone w Poznaniu w 1894 roku przez Marię Karłowską. Siostry pasterki specjalizowały się w zakładaniu placówek resocjalizacyjnych dla kobiet „z ulicy”, prowadziły też szpitale dla chorych wenerycznie kobiet. Matka Karłowska opracowała specjalny program rehabilitacji, oparty na miłości bliźniego, cierpliwości, wpajaniu wartości religijnych i moralnych oraz nawyku pracy i wypełniania codziennych obowiązków. W 1906 roku siostry pasterki rozpoczęły pracę w przytulku dla moralnie upadłych kobiet na Wiktorynie koło Lublina, wdrażając tu swój program wychowawczy. Placówka przeznaczona na 50-65 miejsc pozostawała pod patronatem Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności aż do czasu jego likwidacji w 1952 roku. Pracę resocjalizacyjną siostry kontynuowały przez kolejne lata, aż do chwili obecnej dając wsparcie na drodze przemiany kobietom potrzebującym pomocy. W okresie XX-lecia międzywojennego zaczęły specjalizować się w pomocy dziewczętom niepełnoletnim, a od lat 60. XX wieku – samotnym matkom. Obecnie prowadzą też Dom Samotnej Matki w nowej lokalizacji przy ul. G. Chmielewskiego. Od 1991 roku teren dawnego Wiktoryna (obecnie ul. Z. Zagrobskiej 15) jest własnością zgromadzenia.

Słowa kluczowe: Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej; wojna z prostytutką; Lublin w okresie międzywojennym.

IDEA ŁADU SPOŁECZNEGO

Jednym z najważniejszych zadań społecznych w XX-leciu międzywojennym było przeciwdziałanie zjawiskom mającym negatywny wpływ na społeczeństwo polskie. Nasilenia problemów związanych z nierządem, chorobami wenerycznymi i handlem kobietami upatrywano zarówno w destrukcji więzi społecznych czasów zaborów, jak i w długoletnich działaniach wojennych, mających wpływ na obniżenie poziomu moralnego ludności polskiej. Ubolewali nad tym zwłaszcza publicyści tamtych lat, wymieniając wśród skutków wojny takie zjawiska, jak: alkoholizm, nierząd, choroby weneryczne, umysłowe i nerwowe, rak i gruźlica¹. Zdawano sobie sprawę, że należy zapobiegać tym zjawiskom dla dobra kraju i pielęgnowania wartości moralnych w młodym pokoleniu. Podejmowane działania były jednym z elementów budowy systemu polityki społecznej w odrodzonym państwie polskim, borykającym się z dziedzictwem zaborów w kwestii unifikacji prawodawczych i uzupełnienia luk prawnych. Już ramowa ustawa o opiece społecznej z 16 VIII 1923 roku wśród głównych celów i zadań opiekuńczych państwa wymieniała walkę z patologiami społecznymi, w tym z żebractwem, włóczęgostwem, alkoholizmem i nierządem². Aspekty opiekuńcze ujęte w jej treści wymagały dalszych uszczegółowień praktycznych odnośnie do zakresu zadań w tej dziedzinie. Osobna ustawa o zwalczaniu nierządu przygotowywana od przełomu lat 20. i 30. głównie ze względów finansowych nie doczekała się realizacji³. W działaniach ogólnych należało więc posiłkować się obowiązującymi rozwiązaniami pośrednimi. W sferze obyczajowej obowiązywało więc rozporządzenie ministerialne o nadzorze nad nierządem z 1922 roku⁴, regulujące sprawy rejestracji i monitorowania środowiska osób uprawiających nierząd przez specjalne komisje sanitarno-obyczajowe. Jak nieefektywne były to w ostatecznym rozrachunku działania, świadczy proceder „szarej strefy” w zakresie nierządu, pozostający poza kontrolą komisji, nasilenie zachorowań na choroby weneryczne w tym środowisku oraz wzmożony handel kobietami. Problem nierządu wraz ze

¹ K. RACZYŃSKI, *Odczyt p.t. „Upadła kobieta”*, Poznań 1926, s. 14.

² Ustawa z 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej. Internetowy System Aktów Prawnych, Dz.U. 1923, nr 92, poz. 726, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19230920726> [dostęp: 31.12.2016].

³ P. GRATA, *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej. Uwarunkowania – instytucje – działania*, Rzeszów 2013, s. 35.

⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 6 września 1922 r. o nadzorze nad nierządem, Internetowy System Aktów Prawnych, Dz.U. 1922, nr 78, poz. 715, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19220780715> [dostęp: 31.12.2016].

zjawiskami pokrewnymi wymagał więc szerszego kręgu działań niż tylko utrzymanie rozwiązania abolicyjnego. System państwowej pomocy społecznej w dziedzinie profilaktyki i resocjalizacji kobiet wspomagany był przez działalność różnych organizacji społecznych i kościelnych. Do najbardziej prężnych działań pomocowych należały inicjatywy m.in. Polskiego Katolickiego Towarzystwa Opieki nad Dziewczętami⁵ czy Polskiego Komitetu Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi⁶. System opieki wspierały też zakłady opiekuńczo-wychowawcze prowadzące działalność resocjalizacyjną dla dziewcząt i kobiet chcących wyrwać się z destrukcyjnego środowiska. W latach 1918-1939 funkcjonowało kilkadziesiąt zakładów poprawczych (między 25 a 32 w różnych okresach)⁷, zajmujących się rehabilitacją kobiet ze środowisk zagrożonych moralnie, prowadzonych głównie przez zgromadzenia zakonne, w tym przez Zgromadzenie Sióstr Pasterek. Uważa się, że właśnie pasterki miały w pracy resocjalizacyjnej najlepsze osiągnięcia wychowawcze spośród zakonów prowadzących takie placówki⁸.

ZGROMADZENIE SIÓSTR PASTEREK OD OPATRZNOŚCI BOŻEJ

W 2015 roku minęła 120. rocznica istnienia Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej⁹ oraz 150. rocznica urodzin jego założycielki – bł. Marii Karłowskiej (1865-1935). Maria Karłowska urodziła się we wsi Słupówce (dziś: Karłowo) jako jedenaste dziecko w rodzinie ziemiańskiej, później związanej

⁵ Towarzystwo od 1929 roku niesło pomoc filantropijną i charytatywną skierowaną do kobiet aktywnych zawodowo, pomagając im w dokształcaniu, spędzaniu wolnego czasu, także w razie potrzeby w momentach przełomu życiowego, jak utrata pracy, mieszkania czy zagrożenia nierządem. P. GOŁDYN, *Pogarda dla zawodu, litość dla człowieka. Społeczno-edukacyjne formy działalności wobec kobiet zagrożonych prostytutką w Polsce (1918-1939)*, Kalisz 2013, s. 95-96.

⁶ Komitet zorganizował sieć misji dworcowych, chroniących kobiety w podróży przez zagrożeniami związanymi z nierządem, oferując im m.in. pomoc w zakupie biletu, posiłku, noclegu, znalezieniu pracy czy wyrwaniu się z bezpośredniego niebezpieczeństwa uprowadzenia. P. GRATA, P. BIELEC-CZAŚKA, *Misje dworcowe w byłej Galicji jako element opieki nad kobietą w podróży w Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Galicyjskie drogi i bezdroża. Studium infrastruktury, organizacji i kultury podróżowania*, red. J. Kamińska-Kwak, Rzeszów 2013, s. 246.

⁷ P. GRATA, *Polityka społeczna*, s. 240.

⁸ P. GOŁDYN, *Retrospektywny przegląd metod resocjalizacji kobiet moralnie zaniedbanych w Polsce w pierwszej połowie XX wieku*, w: *Zachowania dewiacyjne dziewcząt i kobiet*, red. I. Pospiszył, R. Szczepanik, Łódź 2007, s. 233-234.

⁹ W 1894 roku powstał w Poznaniu pierwszy Zakład Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej. W 1909 nowe zgromadzenie uzyskało zatwierdzenie diecezjalne, w 1928 – zatwierdzenie konstytucji, w 1967 – zatwierdzenie na prawie papieskim; B. ŁOZIŃSKI, *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o życiu konsekrowanym*, Warszawa 1998, s. 289.

z Poznaniem¹⁰. Wychowana w duchu pobożności i patriotyzmu, od wczesnych lat młodości skupiona była na rozwoju duchowym i pomocy potrzebującym. Już w wieku 17 lat złożyła prywatny ślub czystości, odrzuciła kilka okazji małżeńskich i szukała dla siebie drogi życia. Pierwszym środowiskiem oddziaływania charytatywnego był zakład krawiecki siostry Wandy, gdzie Maria poznała problemy życiowe młodych dziewcząt przybywających do miasta w poszukiwaniu pracy i lepszego życia. Epizod z jedną z takich dziewcząt Maria odczytała jako znak powołania¹¹. Po osobistym zetknięciu się z prawdziwym dramatem dziewcząt oddanych prostytutce, powzięła myśl o pracy na rzecz kobiet zagubionych moralnie. Specjalnie w tym celu założyła nowe zgromadzenie i wraz z towarzyszkami poświęciła się zakładaniu specjalnych zakładów wychowawczych, służących resocjalizacji kobiet z „ulicy”. W sumie powstało kilka takich domów oraz dodatkowo szpitale dla chorych wenerycznie kobiet¹². Pierwszym z nich był szpital w Toruniu, w którym praca pasterek była swoistą rewolucją w dziedzinie życia zakonnego, gdyż kontakt z chorymi wenerycznie wymagał zmian w konstytucjach zgromadzenia. Od 1928 roku pielęgnacja takich chorych przyjęta została jako cel zgromadzenia, a siostry pielęgniarki uznane zostały za zakonnice na równi z siostrami misyjnymi¹³. Swoje sztandarowe i pierwsze dzieło pomocowe – Zakład Dobrego Pasterza Maria Karłowska rozwijała stopniowo i przy udziale osób zaangażowanych charytatywnie w Poznaniu w latach 1893-1895. Początkowo miał on lokum w mieszkaniu świeckiej współpracownicy Klementyny Jaworskiej, następnie w obszerniejszym mieszkaniu w kolejnej kamienicy. Wspólnota niosąca pomoc „upadłym kobietom” nie budziła zaufania współlokatorów i w obu wypadkach właściciele kamienic żądali ich usunięcia, dlatego szukano możliwości stałego osiedlenia się w odpowiednim miejscu¹⁴. Zakład

¹⁰ G. DOBRSKA, *Siła wezwania. Życie i dzieło Służebnicy Bożej Matki Marii Karłowskiej Założycielki Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej (1865-1935)*, [Jabłonowo Pomorskie] 1984, s. 5.

¹¹ M.M. ŁOBOZEK, *Błogosławiona Maria Karłowska*, „Folia Historica Cracoviensia” 15/16(2009/2010), s. 419.

¹² Domy pasterek powstawały kolejno w: Poznaniu, w Winiarach (1894), lubelskim Wiktorynie (1906), Toruniu (szpital), Bydgoszczy, Topólnie (1920), Radogoszczy (od 1932 przeniesiony do Romanowa) i Pniewitem (1925), Łodzi (szpital, 1927), Dębowej Łące (1932), Jabłonowie Pomorskim (1933). W. ROZYŃKOWSKI, *Pasterki*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. XIV, Lublin 2010, kol. 1446-1447.

¹³ W. ROZYŃKOWSKI, *Sprowadzenie Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej do Torunia w 1920 roku w świetle dokumentów*, „Rocznik Toruński” 27(2000), s. 161.

¹⁴ A. KUSZTELSKI, *Droga bł. Marii Karłowskiej z Poznania do Winiar. Przestrzenne aspekty kształtowania się zgromadzenia, klasztoru i zakładu dla dziewcząt*, „Kronika Miasta Poznania” 2008, nr 4: Winiary, s. 171-173.

mógł się dalej rozwijać w dogodniejszych warunkach, w większej izolacji, a tym samym i większym spokoju od zgiełku miasta w podpoznańskich Winiarach dzięki fundacji hr. Anieli Potulickiej. Fundatorka wzruszona widokiem rozmodlonej Marii w jednym z kościołów i rozmową o potrzebach rodzącej się wspólnoty przyszła z konkretną pomocą. Zakupiła na potrzeby placówki 4-hektarowe gospodarstwo wraz z inwentarzem, plonami i zabudowaniami, w którym zamieszkało siedemnaście pierwszych szukających wsparcia dziewcząt¹⁵. Zakład wspierany dalej przez fundatorkę stał się z czasem wzorcową placówką resocjalizacyjną, gdzie założycielka doskonaliła własny system wychowawczy względem kobiet „ulicy”, tak że wkrótce jego sława przekroczyła granice zaboru pruskiego.

PASTERKI W PRACY NA RZECZ KOBIET W LUBLINIE

Lublin stał się drugim z kolei ośrodkiem pracy sióstr pasterek i pierwszym funkcjonującym poza terenem dzielnicy pruskiej. Powstaniu placówki lubelskiej sprzyjał fakt, że pasterki nie musiały zakładać jej od początku, a jedynie obejmowały w zarząd już istniejącą. Od 1895 roku funkcjonował tu „Przytułek dla moralnie upadłych dziewcząt”, założony przez wielkiego społecznika lubelskiego – ks. Ignacego Kłopotowskiego. Przytułek pod wezwaniem św. Antoniego funkcjonował pod patronatem Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności, zmieniając kilkakrotnie lokalizację. Kilkanaście pensjonariuszek mieszkało w wynajętych lokalach (kolejno przy ulicach: Zamojskiej, Bernardyńskiej i Namiestnikowskiej), wszędzie utrzymując się z ofiar doraźnych oraz pracy chałupniczej. Przy mieszkaniach zorganizowano pracownie: pralniczą, prasowalniczą, szwalniczą, a następnie tkactwa i pończosznictwa¹⁶. W 1902 roku dzięki fundacji rodziny Kleniewskich zakład opiekuńczy przeniósł się do 10-morgowego majątku Wiktoryn pod Lublinem (późniejsza ul. Lubartowska 85)¹⁷, zyskując dogodne warunki do rozwoju – budynki mieszkalne, gospodarcze i ogród. Z inicjatywy ks. Kłopotowskiego zaproszono pasterki do objęcia placówki za zgodą bpa Franciszka Jaczewskiego. Protekcję Kłopotowskiego poprzedził rekonesans domu misyjnego w Wi-

¹⁵ W. ROZYNKOWSKI, G. DOBRKA, *Może i tobie Bóg udzieli łaski! O bł. Marii Karłowskiej*, Toruń 2005, s. 35.

¹⁶ I. KŁOPOTOWSKI, *Przytułek św. Antoniego w Lublinie*, Lublin 1906, s. 5-8.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności 1815-1955, Materiały dotyczące gromadzenia funduszy i majątku Towarzystwa, Akta darowizny Towarzystwa Dobroczynności „Wiktoryna” przez Jana Kleniewskiego 1902-1946. Kopia aktu zapisanego do księgi hipotecznej osady Wiktoryn nr 1 lubelskiej guberni i powiatu, sygn. 102, s. 9.

niarach przez ks. Antoniego Szlagowskiego¹⁸. Ewenementem było też zdobycie pozwolenia od władz rosyjskich na pobyt sióstr ze zgromadzenia powstałego w zaborze pruskim. Pasterki przybyły do Lublina, począwszy od 1906 roku, zagospodarowywały stopniowo Wiktoryn i wdrażały swój system wychowawczy wobec kobiet „upadłych”. Matka Karłowska osobiście nadzorowała początki organizacji domu, w którym były zatrudnione dwie pasterki i dwie panie świeckie do pomocy. Na początku 1907 roku podczas drugiej podróży do Lublina z matką Karłowską przyjechały dwie kolejne siostry¹⁹. Potrzeba zwiększenia personelu opiekuńczego była duża – wymagała tego systematyka pracy wychowawczej nad kilkudziesięcioma pensjonariuszkami. Przez pierwsze cztery lata pracy pasterek na Wiktorynie przewinęły się przez zakład sumie 133 dziewczęta, a 83 opuściły zakład jako osoby zrehabilitowane²⁰. Pasterkom przyszło przetrwać wiele ciężkich chwil w następnych latach, w tym i walkę o wsparcie finansowe, nieporozumienia prawne z Zarządem LTD, rozłąkę z domem macierzystym, utrudnienia ze strony władz carskich, aż po działania wojenne I wojny światowej. Siostry zawsze stały na straży swego powołania i posługi wśród kobiet potrzebujących pomocy i wsparcia. Na prośbę Komitetu Pomocy Jeńcom w 1921 roku zakład stał się też domem dla grupy dziewcząt przybyłych z falą repatriacji z Rosji. Przyjęto je zgodnie z ówczesną zasadą założycielki, że młodsze dziewczęta przyjmowano tylko wtedy, gdy były zwolnione z obowiązku uczęszczania do szkoły²¹. W miarę jak stabilizowała się sytuacja organizacyjna i liczebna zakładu, zwiększały się też potrzeby personelu wychowawczego. W XX-leciu międzywojennym obsada sióstr zwiększała się stopniowo i w 1939 roku było ich już dziesięć²².

Lubelska placówka pełniła ważną rolę w regionalnym systemie pomocy, prowadząc systematyczną akcję resocjalizacyjną kobiet. Problem nierządu w mieście próbowano monitorować zgodnie z ówczesną procedurą prawną przez system kontroli specjalnej Komisji Sanitarno-Obyczajowej. Nadzór sanitarno-leczniczy prowadzony poprzez akcję rejestracyjną czy skierowania na obowiązkowe bada-

¹⁸ M. RUSZCZYŃSKA, *Historia Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej*, Jabłonowo Pomorskie 1936, s. 58.

¹⁹ Obsada personalna zwiększyła się przez I wojnę światową jeszcze o dwie siostry. J. STABIŃSKA, *Bardzo umiłowała. Matka Maria Karłowska założycielka Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej*, Jabłonowo Pomorskie 1986, s. 115.

²⁰ Tamże, s. 121.

²¹ W latach międzywojennych zakład wyspecjalizował się w opiece nad niepełnoletnimi, które dominowały w grupie około pięćdziesięciu wychowanek. Archiwum Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej (dalej: AZSP), G. DOBRSKA, *Tylko miłością i cierpliwością. 100-lecie dzieje Domu Dobrego Pasterza w Lublinie*, 1906, mps, sygn. MK 116/4, s. 26.

²² *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji lubelskiej*, Lublin 1939, s. 235.

nia (ewentualnie leczenie) nie rozwiązywał całkowicie tzw. szarej strefy. Istniały też znaczne zagrożenia kryminalno-obyczajowe czy zdrowotne w tym środowisku; wpływały one negatywnie na życie miasta²³. W regionie w tym czasie były tylko dwa takie miejsca dla moralnie zaniedbanych kobiet – Wiktoryn oraz Dom Pracy Dobrowolnej w Białej Podlaskiej dla kobiet zeszłych na drogę nierządu, pozostający pod zarządem PCK Okręgu Podlaskiego (dziesięć miejsc)²⁴. Tym bardziej znaczenia nabierała placówka, w której znaleźć mogły wsparcie kobiety „ulicy”. Prasa lubelska starała się wpłynąć na opinię publiczną, podkreślając wychowawczą rolę takiej placówki: „Lublin powinien czuć się b[ardzo] szczęśliwym, że ma zakład, który oddaje nam znaczne usługi”; „Zbyt mało interesuje się społeczeństwo nasze takim zakładem [...]. Czyż to nie wstyd dla nas?” – pisały „Ziemia Lubelska” i „Głos Lubelski” w latach 20., wytykając społeczności miejskiej zbyt małe zainteresowanie Wiktorynem²⁵. Trudno oceniać działalność zakładu, patrząc tylko na dane liczbowe, miejsc mogło być za mało w stosunku do potrzeb (50-65). Zachowane dane statystyczne z lat 1933-1937 wskazują na liczną grupę (430) kobiet, które były pensjonariuszkami Wiktoryna²⁶. Liczba ta, można przypuszczać, odpowiednio zwiększy się, jeśli założymy, że w każdym pięcioletnim okresie przeszła przez placówkę grupa kolejnych kobiet. Trudno ocenić, ile kobiet opuszczało zakład, będąc w pełni zresocjalizowane i gotowe na rozpoczęcie samodzielnego życia. Według szacunków samych pasterek w latach 1933-1937 było to 60%. Dla pełnej resocjalizacji potrzebny był proces wychowawczy trwający pięć lat²⁷. O tym, jak pozytywną rolę spełniała placówka w pomocy kobietom świadczą jednak nie tylko dane statystyczne, bowiem zawsze będą to pojedyncze przypadki pomocy i wsparcia, rozpatrywane z punktu widzenia osobistego dramatu i własnych decyzji o wyborze drogi życiowej.

²³ Por.: M. RODAK, *Prostytucja w Lublinie w latach 1918-1939*, w: *Metamorfozy społeczne*, t. II, red. J. Żarnowski, Warszawa 2007, s. 189-212; <http://www.marginesdrugiejrp.republika.pl/teksty/prostytucja.pdf> [dostęp: 02.01.2017].

²⁴ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Opieki Społecznej 1918-1939, Opieka nad dziewczętami i młodymi kobietami. Sprawozdania, podania o subwencje, korespondencja 1934-1938. Pismo z Wydziału Pracy, Opieki i Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego do Polskiego Komitetu Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi z 20 I 1936 roku, sygn. 249, s. 38-39.

²⁵ M. RUSZCZYŃSKA, *Historia Zgromadzenia Sióstr Pasterek*, s. XXXIV-XXXV.

²⁶ P. GOŁDYN, *Działalność resocjalizacyjna sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej wobec prostytutek w pierwszej połowie XX wieku*, w: *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B.M. Nowak, Warszawa 2008, s. 297.

²⁷ AAN, Ministerstwo Opieki Społecznej 1918-1939, Działalność zakładów opiekuńczych i wychowawczych. Sprawozdania, korespondencja 1927, 1937-1938. Statystyka ruchu wychowanek z Przytułku św. Antoniego dla dziewcząt pozostających pod kierownictwem SS. Pasterek od Opatrzności Boskiej, sygn. 455, s. 19.

Siostry pasterki przy składaniu profesji zakonnej dodają przyrzeczenie poświęcenia się dla nawrócenia grzeszników²⁸. Odwołują się przez to w swoim trudnym apostołacie do przykładu samego Chrystusa – Dobrego Pasterza, który nie pozwolił rzucić kamieniem w jawnogrzesznicę, i całkowicie poświęcają się opiece nad dziewczętami chcącymi się nawrócić, wspierając ich w trakcie resocjalizacji w czynnościach życiowych i duchowych. Powrót do życia bez grzechu w programie wychowawczym pasterek to wspólna droga życia podejmowana z siostrami²⁹. Wychowanie to jest oparte na miłości i dobroci względem podopiecznych, zmierza do przemiany całokształtu życia – zdobycia zawodu, wyrobienia charakteru i religijnej postawy. Dobór metod wychowawczych od początku był u pasterek dostosowany do trudnego procesu rehabilitacji dziewcząt i opierał się na systemie przestrzegającym i uprzedzającym. Pierwszy związany był z przestrzeganiem regulaminu, drugi zaś na zapobieganiu w porę wykroczeniom podopiecznych i czuwaniu nad właściwym postępowaniem. Siostry miały być w tym systemie jak matki, lekarki dusz czy anioły opiekuńcze³⁰. Czuwanie nad dziewczętami stanowiło więc główny wyznacznik pracy resocjalizacyjnej. Stałe wsparcie w czynnościach domowych i kształtowaniu właściwych postaw miało wpoić „upadłym kobietom” zasady moralne i przyuczyć do zawodu, gdyż tylko tak mogły one wyjść z dotychczasowego stylu życia. Stąd ciągle przebywanie sióstr z podopiecznymi w czasie modlitwy, pracy, rekreacji, tak aby dawać dobry przykład i wspierać kobiety w drodze przemiany. Proces wychowawczy miał doprowadzić do własnego przekonania o porzuceniu niewłaściwego życia i rozpoczęciu nowego³¹. Zadanie to okazywało się niejednokrotnie bardzo trudne i długotrwałe w obliczu licznych złych nawyków życiowych wychowanek.

Pomimo pewnych ogólnych zasad postępowania z wychowanek matka Karłowska stała na stanowisku podejścia indywidualnego do każdej z dziewcząt poprzez obserwację połączoną z rozmową. Ważnym więc elementem pracy wychowawczej były tzw. konferencje, czyli osobiste spotkania wychowanek z matką przełożoną. W czasie tych spotkań starała się ona skierować podopieczne na wła-

²⁸ BŁ. MARIA KARŁOWSKA, *Pisma*, t. V: *Rekolekcje roczne. Zakonnica pasterka w samotności*, oprac. W. Rozyński, G. Dobrzańska, Pelplin 2015, s. 289.

²⁹ BP J. SZAMOŃSKI, *Matka Maria Karłowska – Apostołka Dobrego Pasterza*, w: *Tylko służyć*, t. II, red. W. Gałązka, Warszawa 2016, s. 58.

³⁰ J. MAZUR, *Wartości w systemie wychowawczym Marii Karłowskiej i sióstr pasterek*, w: *Z problematyki teatrologii i pedagogiki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Barbarze Styk*, red. M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska, Lublin 2015, s. 583.

³¹ P. GOŁDYN, *Pasterki i Pasterzanki w służbie upadłym kobietom – historyczne spojrzenie na metody resocjalizacji w I połowie XX wieku*, w: *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, red. S. Bębas, Radom 2010, s. 316.

ściwą drogę: „Matka starała się mnie ująć, litowała się nade mną, uspokajała mnie, dodatnio wpływała na mnie. Ja Ją polubiłam. Dawała święte rady i wskazówki, ostrzegała mnie przed światem, ale ja wtedy na wszystko byłam głucha” – wspominała jedna z pensjonariuszek Wiktoryna w początkowych latach funkcjonowania placówki³². Siostry pasterki starały się przenosić idee wychowawcze założycielki na całokształt pracy z dziewczętami. W zakładach misyjnych stosowano więc kompilację różnorodnych metod – katechizacji i przekazywania wiedzy praktycznej, modlitwy i życia sakramentalno-liturgicznego, skupienia i milczenia, dobrego przykładu wychowawców, wdrażania do optymizmu życiowego, korygowania błędów i doceniania pozyskanych efektów³³. Starano się przy tym podchodzić elastycznie do stosowania metod czy przestrzegania regulaminu, pamiętając, że pracuje się z człowiekiem „połamanym” życiowo, a przez to wrażliwym na obojętność i oschłość w relacjach. Dlatego starano się nadać taki klimat placówce, aby była w nim atmosfera rodzinna. W procesie resocjalizacji stawiano również przed wychowankami wymagania. Naczelną zasadą było przełamywanie lenistwa i wdrażanie do pracy wykonywanej zawsze w sposób efektywnie zorganizowany wspólnie z wychowawczyniami. Podstawą sukcesu w wypełnianiu obowiązków i nabraniu nawyków był starannie rozplanowany czas poszczególnych czynności między godz. 6.00 a 21.00. Praca 8-godzinna z przerwami na odpoczynek i posiłki wypełniała wychowankom w większości również pobyt w lubelskim zakładzie³⁴. Prawidłowo wykonana, wytrwała, pokorna, ukryta, cicha, sumienna, uboga, nie oczekująca podziwu i podziękowania – taki miał być charakter pracy w domach zgromadzenia³⁵. Traktowana była jako środek do wdrożenia postaw, a nie miara ilości pozyskanych dóbr – liczyła się jakość, a nie ilość.

Siostry pasterki dbały też o delikatne i niestygmatyzujące podejście do „upadłych” kobiet. Kiedy w 1929 roku w wyniku artykułu prasowego, w którym pominięto w pracy Wiktoryna udział LTD, Zarząd domagał się stosownego sprostowania. Przy okazji domagał się również umieszczenia na budynku zakładu tablicy z napisem „Przytułek św. Antoniego dla moralnie upadłych dziewcząt Lu-

³² AZSP, G. DOBRSKA, *Tylko miłością i cierpliwością*, s. 16.

³³ AZSP, R. HANYZEWSKA, *Metody wychowawcze w okresie międzywojnia, na przykładzie działalności Matki Marii Karłowskiej*, mps, sygn. MK 109/7, s. 9.

³⁴ APL, Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności 1815-1955, Materiały organizacyjne, Regulaminy zakładów opiekuńczych Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności 1930-1933. Regulamin Zakładu Wychowawczego dla dziewcząt p.n. „Przytułek św. Antoniego” Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności z 1931 r., sygn. 7, s. 54

³⁵ AZSP, R. HANYZEWSKA, *Metody wychowawcze w okresie międzywojnia*, s. 16.

belskiego Towarzystwa Dobroczynności”³⁶. Nazwę taką uznano za niedopuszczalną i odstrasżającą dla samych podopiecznych. Kuria biskupia przychyliła się do opinii sióstr, uznając, że nazwa taka jest „niepedagogiczna i nielitościwie piętnująca osoby w zakładzie mieszkające, które wymagają raczej podniesienia na duchu, rozbudzenia poczucia godności ludzkiej, niż publicznego piętnowania”³⁷. Zgodnie ze zwyczajem i prawnymi rozwiązaniami przyjętymi w zgromadzeniu zaproponowano więc nazwę: Dom Misyjny Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej – fundacja śp. Jana Kleniewskiego z Kluczkowic – własność Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności³⁸. Ostatecznie sprawę rozstrzygnięto polubownie i przyjęto urzędową nazwę Zakład św. Antoniego Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności prowadzony przez Dom Misyjny Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej, pod którą placówka funkcjonowała nieprzerwanie do 1939 roku. Lubelskiej placówce udało się przetrwać również II wojnę światową. Stan strat po wojnie oceniono na 20%, co było najlepszym wynikiem wśród placówek zgromadzenia. Wiktoryn jako pierwszy po wojnie mógł odbudować straty materialne, odrodzić się organizacyjnie i jeszcze wspierać pozostałe domy sióstr pasterek³⁹. W nowej rzeczywistości politycznej zakład miał utrudnione zadanie wychowawcze, bowiem dało się zauważyć znaczne zróżnicowanie podopiecznych pod względem i wieku, i poziomu przestępczości. Rozbieżności ideologiczne i ideowe zakładu przyniosły krytykę, a nawet wniosek władz o usunięcie pasterek z pracy na Wiktorynie. Ostatecznie jednak zakład przetrwał, ale w ograniczonej formie⁴⁰. W latach 50. odebrano siostrze opiekę nad dziewczętami nieletnimi, majątek ziemski i część zabudowań⁴¹. Dodatkowo od lat 60. pasterki zaczęły specjalizować się w pomocy samotnym matkom (do 1971 roku przeszło przez ich Dom Samotnej Matki prawie sto kobiet). Potrzeby były tak duże, że z inicjatywy bpa Bolesława Pylaka otwarto nową siedzibę dla takiego

³⁶ Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (dalej: AAL), Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1908-1939. List z LTD do Przew. Matki M. Karłowskiej z 25 VI 1929 roku, sygn. Rep. 61 IX 21, k. 30.

³⁷ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1908-1939. List z Kurii Biskupiej w Lublinie do LTD z 27 VII 1929 roku, sygn. Rep. 61 IX 21, k. 32.

³⁸ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1908-1939. List z Sekretariatu Domu Misyjnego S. Pasterek do Kurii Biskupiej w Lublinie z 8 VII 1929 roku, sygn. Rep. 61 IX 21, k. 29.

³⁹ AZSP, G. DOBRSKA, *Tylko miłością i cierpliwością*, s. 45.

⁴⁰ C. KĘPSKI, *Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności (1815-1952)*, Lublin 1990, s. 127.

⁴¹ Na dawnym Wiktorynie nastąpiła z czasem regulacja tras komunikacyjnych i nowa zabudowa gospodarcza, a teren dopiero od 1991 roku stał się własnością zgromadzenia (ul. Zofii Zagrobskiej 15).

ośrodka, w którym opiekę nad kobietami powierzono pasterkom⁴². Szacuje się, że w ośrodku, który z czasem rozbudował się materialnie i organizacyjnie, do 2010 roku udzielono pomocy około dwóm tysiącom matek z dziećmi⁴³. Pomimo zmieniających się warunków zewnętrznych pasterki zawsze stały na straży swego powołania i posługi wśród kobiet potrzebujących ich pomocy i wsparcia. Potrzeba pomocy w środowisku zagrożeń moralnych wciąż daje znać o sobie. „One nie są upadłe, tylko zaniedbane”⁴⁴, mówią o swoich wychowankach siostry, dając dalej wsparcie i warunki do rozwoju potrzebującym kobietom, tak jak na początku swej pracy na Wiktorynie.

BIBLIOGRAFIA

Strony internetowe

Dom Samotnej Matki w Lublinie, <http://dsm.lublin.pl/historia> [dostęp: 16.01.2017].

Rumiński B., *Nikt tu nie jest opuszczony*, „Gość Niedzielny” 2010, nr 12, s. VI-VII, <http://gosc.pl/files/old/gosc.pl/zalaczniki/2010/03/27/1269683456/1269683483.pdf> [dostęp: 16.01.2017].

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Opieki Społecznej 1918-1939, Działalność zakładów opiekuńczych i wychowawczych. Sprawozdania, korespondencja 1927, 1937-1938. Statystyka ruchu wychowanek z Przytułku św. Antoniego dla dziewcząt pozostających pod kierownictwem SS. Pasterek od Opatrzności Boskiej, sygn. 455.

Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Opieki Społecznej 1918-1939, Opieka nad dziewczętami i młodymi kobietami. Sprawozdania, podania o subwencje, korespondencja 1934-1938. Pismo z Wydziału Pracy, Opieki i Zdrowia Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego do Polskiego Komitetu Walki z Handlem Kobietami i Dziećmi z 20 I 1936 roku, sygn. 249, s. 38-39.

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1908-1939. List z LTD do Przew. Matki M. Karłowskiej z 25 VI 1929 roku, sygn. Rep. 61.IX.21, k. 30v.

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1908-1939. List z Kurii Biskupiej w Lublinie do LTD z 27 VII 1929 roku, sygn. Rep. 61.IX.21, k. 32-32.

⁴² Archidiecezjalny Dom Samotnej Matki od 1984 roku mieści się przy ul. Gracjana Chmielewskiego; <http://dsm.lublin.pl/historia> [dostęp: 16.01.2017].

⁴³ B. Rumiński, *Nikt tu nie jest opuszczony*, „Gość Niedzielny” 2010, nr 12, s. VII, <http://gosc.pl/files/old/gosc.pl/zalaczniki/2010/03/27/1269683456/1269683483.pdf> [dostęp: 16.01.2017].

⁴⁴ A. MATEJA, *Nie upadłe tylko zaniedbane*, „Tygodnik Powszechny” 1997, nr 23, s. 10.

- Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta Zgromadzenia Sióstr Pasterek 1908-1939. List z Sekretariatu Domu Misyjnego S. Pasterek do Kurii Biskupiej w Lublinie z 8 VII 1929 roku, sygn. Rep. 61.IX.21, k. 28-29.
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności 1815-1955, Materiały dotyczące gromadzenia funduszków i majątku Towarzystwa, Akta darowizny Tow[arzystwa] Dobr[oczynności] „Wiktoryna” przez Jana Kleniewskiego 1902-1946. Kopia aktu zapisanego do księgi hipotecznej osady Wiktoryn nr 1 lubelskiej guberni i powiatu, sygn. 102.
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności 1815-1955, Materiały organizacyjne, Regulaminy zakładów opiekuńczych Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności 1930-1933. Regulamin Zakładu Wychowawczego dla dziewcząt p.n. „Przytułek św. Antoniego” Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności z 1931 roku, sygn. 7, s. 50-54.
- Archiwum Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej w Jabłonowie Pomorskim, G. Dobrska, *Tylko miłością i cierpliwością. 100-letnie dzieje Domu Dobrego Pasterza w Lublinie*, 1906, mps, sygn. MK 116/4.
- Archiwum Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej w Jabłonowie Pomorskim, R. Hanyżewska, *Metody wychowawcze w okresie międzywojnia, na przykładzie działalności Matki Marii Karłowskiej*, mps, sygn. MK 109/7.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji lubelskiej, Lublin 1939.*

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Zdrowia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dnia 6 września 1922 roku o nadzorze nad nierządem, Internetowy System Aktów Prawnych, Dz. U. 1922, nr 78, poz. 715, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19220780715> [dostęp: 31.12.2016].
- Ustawa z 16 sierpnia 1923 roku o opiece społecznej. Internetowy System Aktów Prawnych, Dz.U. 1932, nr 92, poz. 726, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19230920726> [dostęp: 31.12.2016].

Opracowania

- Dobrska G., *Sila wezwania. Życie i dzieło Służebnicy Bożej Matki Marii Karłowskiej Założycielki Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej (1865-1935)*, [Jabłonowo Pomorskie] 1984.
- Gołdyn P., *Działalność resocjalizacyjna sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej wobec prostytutek w pierwszej połowie XX wieku*, w: *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*, red. M. Konopczyński, B.M Nowak, Warszawa 2008, s. 293-303.
- Gołdyn P., *Pasterki i Pasterzanki w służbie upadłym kobietom – historyczne spojrzenie na metody resocjalizacji w I. połowie XX wieku*, w: *Współczesne determinanty profilaktyki i resocjalizacji nieletnich*, red. S. Bębas, Radom 2010, s. 313-322.
- Gołdyn P., *Pogarda dla zawodu, litość dla człowieka. Społeczno-edukacyjne formy działalności wobec kobiet zagrożonych prostytutką w Polsce (1918-1939)*, Kalisz 2013.
- Gołdyn P., *Retrospektywny przegląd metod resocjalizacji kobiet moralnie zaniedbanych w Polsce w pierwszej połowie XX wieku*, w: *Zachowania dewiacyjne dziewcząt i kobiet*, red. I. Pospiszyl, R. Szczepanik, Łódź 2007, s. 229-239.

- Grata P., Bielec-Cząstka P., *Misje dworcowe w byłej Galicji jako element opieki nad kobietą w podróży w Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Galicyjskie drogi i bezdroża. Studium infrastruktury, organizacji i kultury podróżowania*, red. J. Kamińska-Kwak, Rzeszów 2013, s. 243-254.
- Grata P., *Polityka społeczna Drugiej Rzeczypospolitej. Uwarunkowania – instytucje – działania*, Rzeszów 2013.
- Karłowska M. bł., *Pisma*, t. V; *Rekolekcje roczne. Zakonnica pasterka w samotności*, oprac. W. Rozynekowski, G. Dobrska, Pelplin 2015.
- Kępski Cz., *Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności (1815-1952)*, Lublin 1990.
- Kłopotowski I., *Przytułek św. Antoniego w Lublinie*, Lublin 1906.
- Kusztelski A., *Droga bł. Marii Karłowskiej z Poznania do Winiar. Przestrzenne aspekty kształtowania się zgromadzenia, klasztoru i zakładu dla dziewcząt*, „Kronika Miasta Poznania” 2008, nr 4: Winiary, s. 170-178.
- Łobozek M.M., *Błogosławiona Maria Karłowska*, „Folia Historica Cracoviensia” 15/16(2009/2010), s. 415-425.
- Łoziński B., *Leksykon zakonów w Polsce. Informator o życiu konsekrowanym*, Warszawa 1998, s. 288-289.
- Mateja A., *Nie upadły tylko zaniedbane*, „Tygodnik Powszechny” 1997, nr 23.
- Mazur J., *Wartości w systemie wychowawczym Marii Karłowskiej i sióstr pasterek*, w: *Z problematyki teatrologii i pedagogiki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Barbarze Stryk*, red. M. Nowak, E. Stoch, B. Borowska, Lublin 2015, s. 579-598.
- Raczyński K., *Odczyt p.t. „Upadła kobieta”*, Poznań 1926.
- Rodak M., *Prostytucja w Lublinie w latach 1918-1939*, w: *Metamorfozy społeczne*, t. II, red. J. Żarnowski, Warszawa 2007, s. 189-212, <http://www.marginesdrugiejrp.republika.pl/teksty/prostytucja.pdf> [dostęp: 02.01.2017].
- Rozynekowski W., Dobrska G., *Może i tobie Bóg udzieli łaski! O bł. Marii Karłowskiej*, Toruń 2005.
- Rozynekowski W., *Pasterki*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XIV, Lublin 2010, kol. 1446-1448.
- Rozynekowski W., *Sprowadzenie Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej do Torunia w 1920 roku w świetle dokumentów*, „Rocznik Toruński” 27(2000), s. 159-166.
- Ruszczyńska M., *Historia Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej*, Jabłonowo Pomorskie 1936.
- Stabińska J., *Bardzo umiłowała. Matka Maria Karłowska założycielka Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Boskiej*, Jabłonowo Pomorskie 1986.
- Szamocki J., *Matka Maria Karłowska – Apostołka Dobrego Pasterza*, w: *Tylko służyć*, t. II, red. W. Gałązka, Warszawa 2016, s. 57-62.

U HELPING THE FALLEN WOMEN.
CHARITY ACTIONS OF THE SISTERS
OF THE DIVINE SHEPHERD OF DIVINE PROVIDENCE
IN LUBLIN IN THE 20TH CENT.

Abstract. One of the important elements of the welfare system in the interwar period was counter-acting negative phenomena that exerted destructive influence on the Polish society. The war on prostitution, venereal diseases, and women trafficking was fought in the name of the good of the state and moral values in the young generation. Actions were taken in the legal, prophylactic, and

rehabilitative spheres both in the public and non-governmental (social and Church-related) sectors. The Sisters of the Divine Shepherd of Divine Providence had large contribution in helping the women from morally pernicious environments. The congregation was established by Maria Karłowska in 1894 in Poznań. The Sisters of the Divine Shepherd specialized in establishing rehabilitation centers from the “street working” women and ran hospitals for women with venereal diseases. Mother Karłowska designed a special rehabilitation program based on the love for fellow human beings, patience, religious and moral values, and the habit of working and doing daily chores. In 1906 the Sisters of the Divine Shepherd began to work in a shelter for morally fallen women in Wiktoryn near Lublin, implementing their rehabilitation program. The shelter accommodated 50-65 and was curated by the Lublin Charity Society until its liquidation in 1952. The Sisters continued their readjustment work in the following years until today, providing assistance for the women in need. In the interwar period, they started to specialize in helping underage girls and (from the 1960s) single mothers. Currently, they run the Single Mother House in the new location in G. Chmielewski Street. From 1991 the area of the old Wiktoryn (current 15 Z. Zagrobska Street) belongs to the Congregation.

Key words: the Sisters of the Divine Shepherd of Divine Providence; war on prostitution; Lublin in the interwar period.

Translated by Hubert Kowalewski